

W XXI wieku ornitologia wciąż skrywa wiele tajemnic. Na naszej planecie żyją gatunki ptaków praktycznie nieznanie nauce. Niektóre z nich są tak tajemnicze i rzadko obserwowane, że nie ma pewności, czy istnieją.

PIOTR GRYZ

www.ornitofrenia.pl

Nowa nadzieja

Większość ptaków opisywanych na łamach niniejszego cyklu to gatunki najprawdopodobniej wymarłe, a szanse na ich ponowne spotkanie są zwykle niewielkie. Najnowsze odkrycia dwóch zespołów naukowców niosą jednak nadzieję, pokazując że gatunki uznawane za wymarłe wciąż mogą istnieć. Pierwszy z zespołów odkrył ponownie czołoczuba żółtogłowego w środkowej Afryce, a wyniki badań drugiego zwiększają szansę na odnalezienie tajemniczego owocożera żółtookiego na Filipinach.

Czołoczub żółtogłowy ponownie odkryty

Pierwsza część cyklu „Ptasie Archiwum X” (Gryz 2019e) dotyczyła czołoczuba żółtogłowego *Prionops alberti*, widmowego gatunku zamieszkującego tzw. Ryft Alberta (część Wielkiego Rowu Zachodniego) na granicy Rwandy, Ugandy i zwłaszcza Demokratycznej Republiki Konga. Ten niezwykle i bardzo charakterystycznie wyglądający gatunek aż do teraz słynął z tego, że nikt nie zrobił zdjęcia żywego osobnikowi i mało kto obserwował go w naturalnym środowisku. Ten piękny ptak przez wielu naukowców był uznawany za wymarłego, a nasza wiedza o nim opierała się głównie na okazach muzealnych, w tym na typowym okazie, pozyskanym na zboczu drzemiącego wulkanu Mikeno (4467 m n.p.m.) w 1933 roku.

Czołoczub żółtogłowy *Prionops alberti* wielkością (długość 22–24 cm; masa ciała 61–62 g) i pokrojem przypomina dzierzby i jeszcze pod koniec ubiegłego wieku był

Pierwsze, unikalne zdjęcie żywego czołoczuba żółtogłowego.

Bataliony: fot. Lukasz Bednarz

włączany do rodziny dzierzbowatych (Laniidae). Potem jednak czołoczuby zaliczano kolejno do rodziny dzierzbików (Malaconotidae), osobnej rodziny czołoczubów (Prionopidae) i ostatecznie do rodziny wangowatych (Vangidae), obejmującej 36–40 gatunków zamieszkujących Afrykę na południe od Sahary, Madagaskar oraz południową i południowo-wschodnią Azję. Tajemniczy czołoczub jest najbardziej charakterystycznym przedstawicielem rodzaju *Prionops* i praktycznie nie da się go pomylić z żadnym innym gatunkiem.

Czołoczub żółtogłowy na pewno wyginął w miejscu, w którym został odkryty, ale przypuszczano, że może nadal zamieszkiwać góry Itombwe, góry na zachód od Jeziora Edwarda, okolice jeziora Kiwu, lasy rejonu Misotshi-Kabogo i wzgórze Muganja (Allan 2019). Raportowano także o obserwacji czołoczuba w Nieprzeniknionym Lesie Bwindi (Uganda), lecz ta obserwacja, podobnie jak wszystkie inne, nie została udokumentowana zdjęciami. Tajemniczego czołoczuba ostatni raz widziano w 2007 roku, kiedy

zorganizowano wyprawę naukową do lasów w rejonie Misotshi-Kabogo. Podczas tej wyprawy kilkakrotnie napotkano czoloczuba żółtogłowego i po raz pierwszy nagrano jego głos (Mugabe i in. 2008). Niestety, wciąż nie udało się go sfotografować, a o tajemniczym ptaku aż do teraz słuch zaginął. Tereny, na których występuje tajemniczy czoloczub, należą do Demokratycznej Republiki Konga i już od lat 50. XX wieku były ogarnięte lokalnymi konfliktami plemiennymi, których przyczyną były bogactwa naturalne tego kraju, czyli złoto oraz rudy cyny, tantalu i wolframu. Nic więc dziwnego, że w takich warunkach prowadzenie badań ornitologicznych było niemożliwe. Całe szczęście w ostatnich latach sytuacja nieco się ustabilizowała, a te niezwykle malownicze tereny mogli odwiedzić naukowcy, w tym zespół ornitologów pod kierownictwem dr. Michaela G. Harveya z Uniwersytetu Teksańskiego w El Paso (Sci News 2024).

Doktor Harvey, wraz z innymi badaczami, dokonał ponownego odkrycia czoloczuba żółtogłowego, a jeden z ornitologów – Matt Brady, wykonał pierwsze zdjęcia żywego osobnika tego gatunku. Naukowcy podczas sześciotygodniowej wyprawy do masywu Itombwe przeszli pieszo ponad 121 km przez gęsty, górski las tropikalny, badając ptaki, płazy i gady. Podczas wyprawy trzykrotnie natknęli się na tajemnicze czoloczuby, obserwując w sumie 18 osobników. To, w połączeniu z wcześniejszymi obserwacjami z lasu Misotshi-Kabogo, rodzi nadzieję, że sytuacja czoloczubów żółtookich nie jest aż tak zła, jak sądzono. Warto również dodać, że podczas wyprawy naukowcy natknęli się na inne gatunki zwierząt uważane za wymarłe, np. na żabę *Arthroleptis hematogaster*. Niestety, te ponownie odkryte gatunki są wciąż zagrożone. Powodem jest wycinka lasów, które, jak widać, wymagają natychmiastowej ochrony.

Czy owocożer żółtooki wciąż istnieje?

W 2021 r. w ramach cyklu „Ptasie archiwum X” (Gryz 2021h) opisywano inny gatunek – owocożera żółtookiego *Ptilinopus arcanus* – malutkiego gołąbka, osiągającego rozmiary wróbla zwyczajnego (długość 16,5 cm). Zagadkowy owocożer do tej pory jest znany tylko z jednego okazu, pozyskanego na zboczu wulkanu Mount Canlaon (2456 m n.p.m.) na filipińskiej wyspie Negros. Ów wulkan na świecie jest znany głównie z tzw. incydentu z Canlaon (1996), kiedy to gorący opad piroklastyczny zabił kilku członków międzynarodowego zespołu alpinistów próbujących zdobyć wulkan. Od tamtej pory Mt. Canlaon przejawia wysoką aktywność, a w roku 2020 wywołał silne trzęsienia ziemi. Dlatego życie w jego sąsiedztwie nie jest bezpieczne ani dla ludzi, ani dla ptaków, ale najprawdopodobniej właśnie dlatego jego zbocza wciąż porasta bujny las tropikalny. To tam 1 maja 1953 zastrzelono parę owocożerów żółtookich, jednak w gęstwinie udało się odnaleźć tylko zwłoki samicy, które stanowią holotyp gatunku i które znajdują się obecnie w Muzeum Historii Naturalnej Uniwersytetu Yale. Rzeczoną okazem zainteresowali się naukowcy, którzy postanowili pobrać DNA z opuszków palców gołębia i porównać je z materiałem genetycznym 27 jego kuzynów, tradycyjnie zaliczanych do rodzajów *Ptilinopus*, *Alectroenas* i *Drepanoptila*. Wyniki badań zaskoczyły ba-

daczy (Nash i in. 2024). Po pierwsze, potwierdziły status owocożera jako odrębnego gatunku, a ponadto wskazały, że najbliższymi kuzynami owocożera żółtookiego są owocożer żółtobrody *Ptilinopus melanospilus* (którego można podziwiać w Miejskim Ogrodzie Zoologicznym im. Antoniny i Jana Żabińskich w Warszawie), a oprócz niego koralczyki *Alectroenas* z Madagaskaru, Seszeli i innych wysp Oceanu Indyjskiego, niezwykle strzępopiór *Drepanoptila holsericea* – endemit z Nowej Kaledonii, a także owocożery z (pod)rodzaju *Chrysoena*, znane z Fidżi.

To potwierdza wcześniejsze badania zespołu dr Alice Cibois (2014) z Uniwersytetu w Genewie, podważające aktualną systematykę owocożernych gołębi (np. tę prezentowaną przez Międzynarodowy Komitet Ornitologiczny, IOC), i sugeruje, że wymaga ona gruntownej rewizji. Krótko mówiąc, albo rodzaje *Alectroenas* i *Drepanoptila* należą do rodzaju *Ptilinopus*, albo, jak sugerowała wspomniana badaczka, ten ostatni rodzaj należy podzielić na szereg nowych. Najprawdopodobniej najnowsza publikacja zainicjuje zmiany. Na tym jednak nie koniec.

W świetle badań molekularnych okazuje się, że owocożer żółtooki żył na naszej planecie od co najmniej 12 milionów lat. A ciekawe jest to, że wyspa, z której pochodzi jedyny znany okaz, wyłoniła się z oceanu znacznie później. Dlatego owocożer żółtooki musi być gatunkiem, który wcześniej miał znacznie szerszy zasięg. Jaki? Na to pytanie także próbowali odpowiedzieć badacze. Okazało się, że owocożer żółtooki w przeszłości zamieszkiwał więcej wysp, w tym Panay, Masbate i prawdopodobnie Cebu. To bardzo istotna informacja, pokazująca, że być może do tej pory szukano tego gatunku w złym miejscu i że tajemniczy gołąbek może wciąż żyć na innej wyspie (np. Panay) albo też w innym paśmie górskim na Negros. Nietrudno sobie wyobrazić, jaką sensacją byłoby ponowne odkrycie tego gatunku. A w świetle najnowszych badań jego ponowne odnalezienie jest bardziej prawdopodobne, dając, podobnie jak w przypadku czoloczuba żółtogłowego, nową nadzieję.

Literatura

- Allan D. 2019. Yellow-crested Helmetshrike (*Prionops alberti*). W: del Hoyo J., Elliott A., Sargatal J., Christie D.A. & de Juana E. (red.). Handbook of the Birds of the World Alive. Lynx Edicions, Barcelona.
- Cibois A. i in. 2014. Phylogeny and biogeography of the fruit doves (*Aves: Columbidae*). *Mol. Phylogenet. Evol.* 70: 442–453.
- Gryz P. 2019e. Ptasie Archiwum X – Czoloczub żółtogłowy. Ptaki. *Kwartalnik Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków* 3'19 102 34-35.
- Gryz P., 2021h. Ptasie Archiwum X – Owocożer żółtooki. Ptaki. *Kwartalnik Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków* 4'21 111 41-42.
- Mugabe H. i in. 2008. Chapter 4: Bird Surveys. W: Plumtre A.J., Kujirakwinja D., Matunguru J., Kahindo C., Kaleme P., Marks B. i Muhendorfe M. Biodiversity surveys in the Misotshi-Kabogo and Marungu regions of eastern Democratic Republic of Congo (Albertine Rift Technical Reports Series 5). Pp. 27-35.
- Nash J.A. i in. 2024. Species status and phylogenetic relationships of the enigmatic Negros Fruit Dove (*Ptilinopus arcanus*). *Ibis*.
- News Staff, 2024. Ornithologists Capture First-Ever Photos of Elusive Yellow-Crested Helmetshrike. *Sci News*.